

„RUSZIN VOLTAM,
VAGYOK, LESZEK...”

„RUSZIN VOLTAM, VAGYOK, LESZEK...”

NÉPISMERETI OLVASÓKÖNYV

Szerkesztette

Fedinec Csilla és Cserniczkó István

Charta XXI Egyesület • Gondolat Kiadó
Budapest, 2019

A kiadvány megjelenését a Bethlen Gábor Alap támogatta.

Lektorálta

BÁRÁNY ERZSÉBET

(II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász;
Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza)

SUSLIK ÁDÁM

(Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron)

Technikai munkatársak

DEMETER ANDREA • TÓTH-OROSZ ENIKŐ

Ez a mű a felsőoktatásban használatos tankönyv

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Charta XXI Egyesület, 2019

© Szerzők, 2019

www.gondolatkiado.hu

facebook.com/gondolat

A kiadásért felel a két kiadó vezetője

Szöveggondozó Gál Mihály

A kötetet tervezte Lipót Éva

ISBN 978 963 693 792 8

Tartalom

Előszó (<i>Surján László</i>)	9
---------------------------------	---

IDENTITÁS, NYELV, ÖRÖKSÉG

A keresztény világ határán: a Kijevi Rusz	
a 10–13. században • FONT MÁRTA	13
<i>A kelet-európai térség etnikumai</i>	15
<i>A Kijevi Rusz létrejötte, fennállása, virtuális egysége</i>	18
<i>A Rusz délnyugati régiója: Halics–Volhínia 1199–1386</i>	21
<i>A Rusz egységét kifejező intézmény: az egyház</i>	24
<i>Kijevi örökség?</i>	25
A Kárpát-medencei szlávok nyelve a honfoglalás	
korában • ZOLTÁN ANDRÁS	27
<i>A pannóniai szláv dialektusok</i>	29
<i>Mikor kezdődött a szláv–magyar együttélés?</i>	33
<i>Egy új magyar etimológiai szótár kívánalma</i>	38
Ruszkok, rutének, ruszinok vagy ukránok? A lengyel és litván	
fennhatóság hatásai, 1340–1654 • VARGA BEÁTA	41
<i>A Litván-Rusz Nagyfejedelemség (1340–1385)</i>	41
<i>A lengyel–litván perszónáluniótól a reálunióig</i>	
<i>(1385–1569)</i>	44
<i>Az 1569. évi lublini reálunió. A Rzeczpospolita kialakulása</i>	48
<i>Az 1596. évi breszti vallási unió és következményei</i>	56
<i>A mai ukrán területek a 17. század első felében –</i>	
<i>„Ukrajna leírása Moszkóvia határától Erdély határáig”</i>	61
<i>Ukrajna és az ukránok</i>	63

A magyarországi ruszin egyházszervezet kialakulása és fejlődése. Az ungvári unió • MOLNÁR FERENC	65
<i>Az ortodox egyházszervezet</i>	66
<i>A katolikus egyház befolyásának kezdetei</i>	71
<i>Az ungvári unió</i>	74
Ruszinok és zsidók Kárpátalján az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában • KONRÁD MIKLÓS	84
<i>A hegyvidéki akció</i>	85
<i>Kárpátaljai zsidók és nem-zsidók</i>	89
Jászi Oszkár és a ruszinok: a ruszin önrendelkezés esélyei 1918–1919-ben • SZAKÁL IMRE	92
<i>A Magyarországi Rutének Néptanácsa</i>	93
<i>Keleti-Svájc</i>	96
<i>Autonómia vagy gyámság?</i>	100
<i>A ruszin autonómia a gyakorlatban</i>	105
Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	117
<i>A csehszlovák állam és Kárpátalja</i>	118
<i>A csehszlovakizmus</i>	120
<i>Hogy került a ruszin többségű Podkarpatszka Rusz az új államhoz?</i>	122
<i>Prága viszonya a helyi nyelvhez</i>	125
<i>A nyelvi polémia és következményei</i>	130
<i>A nyelvi vita az oktatásban</i>	133
Teleki Pál és Kárpátalja • ABLONCZY BALÁZS	138
<i>Alapok</i>	138
<i>A sorsdöntő év</i>	140
A „magyar-oroszok” kérdése • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	147
<i>A Kárpátaljai Kormányzóság</i>	148
<i>Hivatalos kétnyelvűség a Kárpátaljai Kormányzóságban</i>	154
<i>A ruszin nyelv és a geopolitika</i>	159
<i>Nemzetiségi oktatásügy</i>	164
<i>A ruszin nyelvtan kérdése</i>	166
<i>A magyar-orosz nyelvváltozat jellemzőiről</i>	170
<i>A Kárpátaljai Tudományos Társaság</i>	174

A lengyelországi lemkók a 20. században: a kitelepítésektől az etnikai újjáéledésig • LAGZI GÁBOR	178
<i>Kisebbségi létben a független Lengyelországban</i>	180
<i>A lemkó szétszórattatás évei: 1944–1947 és ennek következményei</i>	185
<i>Az újjászületés és újjászerveződés jegyében: lemkók 1989 után</i>	190
<i>„Belga identitás” és „kis haza”</i>	193
Ruszinok Szlovákiában • HALÁSZ IVÁN	196
<i>A két világháború közötti időszak</i>	196
<i>A második világháború után és a szocializmus alatt</i>	199
<i>Ruszinok 1989 után</i>	202
<i>A ruszin alapú politizálás Szlovákiában</i>	204
Ruszin nemzetiségi önkormányzatiság a rendszerváltás utáni Magyarországon • DOBOS BALÁZS	208
<i>Történeti előzmények</i>	208
<i>A ruszin nemzetiség a népszámlálások tükrében</i>	211
<i>A kisebbségi elismeréshez vezető út</i>	214
<i>A ruszin kisebbségi önkormányzatiság intézményesülése</i>	217
<i>Részvétel az Országgyűlés munkájában: a ruszin nemzetiségi szószóló választása</i>	225
<i>A ruszin nemzetiségi önkormányzatok főbb működési területei</i>	227
Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai ruszin nyelv(járás) átértékelése • CSERNICSKÓ ISTVÁN	228
<i>Ruszin reneszánsz Kárpátalján</i>	229
<i>A nyelv mint áru</i>	233
<i>A ruszin nyelv megítélése a mai Ukrajnában</i>	236
<i>A turizmus mint kitörési pont</i>	239
<i>Jellegzetes ízek és ízes szavak</i>	241
<i>A helyi szláv dialektusok a populáris kultúrában</i>	243
<i>A kárpátaljai nyelvjárások és a magas kultúra</i>	244
<i>A dialektusok a politikai kampányokban és a közterületi reklámokban</i>	246
<i>Politika és identitás</i>	247

Ruszinok a változó posztszovjet geopolitikai térben • BOTTLIK ZSOLT – PETE MÁRTON	257
<i>Fantomhatárok a posztszovjet térségben</i>	258
<i>Ruszinok: a negyedik keleti szláv csoport?</i>	262
<i>Lehetséges utak</i>	268
<i>A ruszinok településterülete az ezredfordulón</i>	269

POSTE RESTANTE

Olvasmányok

A rutének • BONKÁLÓ SÁNDOR	273
II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai • (Részletek)	275
A nemzeti ébredés kezdetei Kárpátalján • AVGUSZTIN VOLOSIN	280
A magyar oroszokról • SZABÓ ORESZT	287
Ady halotti maszkjával vándorolva • JÓCSIK LAJOS	290
Kárpátalja a magyar hazában • CS. SZABÓ LÁSZÓ	300
Az Északkeleti-Felvidék • CHOLNOKY JENŐ	304

Jászi Oszkár és a ruszinok: a ruszin önrendelkezés esélyei 1918–1919-ben

SZAKÁL IMRE¹

1914 augusztusában Munkács utcáin a magyar és ruszin behívottak pálinkától duzzadó jókedvvel a Kossuth-nótát énekelték, új háborús szöveggel: „Ferenc József azt üzenté...”² Az ekkor kezdődő első világháború a ruszin hegyvidéken a korábbinál is sanyarúbb állapotokat teremtett. Becslések szerint a három császári és királyi, valamint két honvédgyalozegred kötelékében harcoló ruszinok veszteségei elérték a 12 ezer főt.³ A hadigazdálkodásra való átállás eltörölte az 1897-ben hegyvidéki akció néven ismertté vált gazdaságfejlesztési program eredményeit. A rossz gazdasági helyzetet az 1914–1915-ös orosz betörések veszteségei is tetézték. A Nagy Háború hatása azonban nem csupán a gazdasági krízisben és az áldozatok magas számában mutatkozott meg. Az orosz betörések időszakában általános bizalmatlanság volt megfigyelhető az északkeleti vármegyék ruszin lakosságával szemben, bár erre valós alapot nem szolgáltattak, néhány elszigetelt esetet leszámítva, amikor az orosz hadsereg katonáival együtt fosztogattak.⁴

A ruszinokat övező figyelem annak következtében is fokozott volt, hogy alig néhány hónappal a világháború kitörését megelőzően, 1914 márciusában ért véget a máramarosi skizmaper. A görög katolikus hitről ortodoxra áttért ruszinok elleni eljárás széles sajtóvisszhangot keltett. Ezzel a magyar közvélemény egy részében a ruszinok iránti bizalmatlanságot növelte, míg külföldi recepciója a magyar nemzeti-

¹ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.

² Lehoczky Tivadar: *Világháborúink*. I–II. r. (Szerk. Csatáry György – Molnár Ferenc – Orbán Melinda.) Beregszász–Ungvár: RIK–U Kiadó, 2016. 21.

³ Suslik Ádám: Az Osztrák–Magyar Monarchia rutén katonasága az első világháború időszakában (statisztikai elemzés). In Fedinec Csilla – Szoták Szilvia (szerk.): *Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében*. (Határhelyzetek VI.) Budapest, 2013. 59.

⁴ Tutuskó Ágnes: A kárpátaljai rutén nép reagálása az 1914–1915. évi orosz betörésekre. *Pro Minoritate*, 2012 nyár. 65.

ségi politika megítélésére volt negatív hatással.⁵ A 1910-es évek elején lezajlott áttérések csak részben jeleztek felekezeti problémákat, a skizma terjedése a ruszinok szociális elégedetlenségét is kifejezte. A ruszin lakosság hangulatának nem kedvezett ebben a feszült környezetben az sem, hogy a világháború éveiben kísérelték meg a cirill betűs írás kiszorítását, és a latin betűs írásnak a ruszinok körében való meghonosítását, valamint a Julián-naptárról a Gergely-naptárra való áttérést. Különösen utóbbi okozott volna jelentős változásokat a roppant tradicionális ruszin lakosság mindennapjaiban.⁶ Papp Antal, a hegyvidéken legjelentősebb befolyással bíró szervezet, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke 1918-ban, az összeomlás peremén, jól érzékelte, hogy a háborús évek és a ruszinok irányába megnyilvánuló türelmetlenség rontotta a püspökség és az egyházi terhek miatt egyébként is gyakorta zúgolódó hívek viszonyát. Bár ekkor még úgy értelmezte a hegyvidék egyre hangosabb elégedetlenségét, hogy a hívek félreértették az egyházmegye javukat szolgáló céljait.

A Magyarországi Rutének Néptanácsa

Az őszirózsás forradalom győzelmére Magyarország északkeleti csücskében is reagáltak. Beregszászban, Bereg vármegye központjában 1918. november 3-án zuhogó esőben tartott népgyűlésen mondták ki a Magyar Nemzeti Tanácshoz való csatlakozást, és a helyi nemzeti tanács létrehozását.⁷ Hasonló eseményre került sor Munkácson és Ungváron is. Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásával a ruszinok körében több politikai irányzat képviselője is elérkezettnek látta az időt, hogy véleményt nyilvánítsanak a ruszinlakta területek hovatartozásáról. A ruszin nemzeti tanácsok létrejöttének sorozata a Szepességben kezdődött, Ólublón. A Neviczky Emilián görög katolikus pap által vezetett szervezet az épp akkor bontakozó ukrán államiság mellett tett hitet. Szintén ukrán irányultságú tanács jött létre Kőrösmezőn, Szolyván és Huszton. Az egyetlen csehszlovák irányultságú ruszin tanács

⁵Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár–Beregszász: PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2007. 88.

⁶Magocsi, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus' 1848–1948*. Harvard University Press, 1978. 72.

⁷*Bereg* (Független politikai, társadalmi és megyei érdekű hetilap.) 1918. november 10. 3.

Sáros megye központjában, Eperjesen szerveződött, a magyar országgyűlés korábbi néppárti képviselőjével, Anton Beszkiddel az élén.

A ruszinok politikai szervezkedésének megélénkülése nem csupán a Kárpát-medencében volt megfigyelhető. A 19. század végén, 20. század elején a jobb életkörülményekre vágyó ruszinok tízezrei hagyták el szülőföldjüket, és telepedtek le nagy számban az Egyesült Államokban. Főleg a görög katolikus egyház szervezésének köszönhetően több társadalmi szervezetük is létrejött az első világháború idejére. A későbbi Kárpátalja sorsának alakulásában a legjelentősebb szerepet ezek közül az Amerikai Ruszinok Néptanácsa játszotta, melynek képviselőjében Gregory Zhatkovich, a ruszin származású ügyvéd, tárgyalásokat folytatott Tomáš Masarykkal. Mire Északkelet-Magyarországon a ruszin néptanácsok megfogalmazták kívánalmaikat, addig 1918. november 12-én az USA-ban, Scranton városában az amerikai ruszinok már egy népszavazást is tartottak az emigráns közösség körében, melynek többsége a Csehszlovákiához való csatlakozás mellett tette le voksát. A párizsi békekonferencián ez a scrantoni döntés volt az egyik névleges alapja a Kárpátaljával kapcsolatos döntéshozatalnak.

A ruszinok körében csupán egyetlen nemzeti tanács, pontosabban néptanács volt, amelyik a Magyarország kötelékében való maradás mellett állt ki. A Magyarországi Rutének Néptanácsának létrejötté egyértelműen a görög katolikus egyház szervezésének eredménye volt. Az őszirózsás forradalom győzelme és a Károlyi-kormány ígéretei nyomán, melyekből egyértelművé vált, hogy önrendelkezést kívánnak biztosítani a magyarországi nemzeteknek, Papp Antal püspök is üdvözölte az új kormányt. 1918. november 5-én a püspök lelkészeinek írt levelében a bekövetkezett politikai változásokat a „szabadság felvirradó hajnalának” nevezte, és kifejezte abbéli meggyőződését, hogy híveik, a ruszinok, majd „az ősektől öröklött hűséggel állanak őrt ennek az új független Magyarországnak az ő vérökkel is megszentelt határain [...]”.⁸ Bereviczy István, Ungvár polgármestere és az Ungvári Nemzeti Tanács elnöke azzal a kéréssel fordult a püspökhöz, hogy „lenne kegyes papjai által propagandát indíttatni, templomokban szószékről a nép megnyugtatására és a magyar hazához való további hűséges ragaszkodásra. [...] mert csendőr szuronynál többet ér a vallásos hívők előtt a lelkipásztor irányítása”.⁹ Az egyházmegye vezetése fontosnak tartotta egy olyan görög katolikus fennhatóság alatt működő tömörülés

⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Fond 151., Op. 4., Od. zb. 2774.

⁹ KTÁL, Fond 151., Op. 4., Od. zb. 2776.

létrehozását, mely illeszkedik a Magyarországon létrejövő nemzeti tanácsok sorába, s így valamilyen módon kifejezhetik érdekeiket, ezzel együtt pedig közreműködhet a görög katolikus klérus azon munkájában, mellyel az egyre erősödő magyar államellenes propagandát kívánják ellensúlyozni.

A püspök által életre hívott tanács alakuló ülésére 1918. november 9-én került sor Ungváron. Az esemény jegyzőkönyve szerint jelen volt „több mint száz egyén és pedig egyháziak, világiak, városi lakosok, vidékiek, különféle értelmiségi osztálybeliek, iparosok és a köznép számos tagja”.¹⁰ Az ülést Volosin Ágoston görög katolikus lelkész, az ungvári tanítóképző igazgatója nyitotta meg. Volosin volt az, ki Szabó Simon görög katolikus kanonokot a tanács elnöki pozíciójára felterjesztette, akit végül a pozícióra meg is választottak. A Magyarországi Rutének Néptanácsának tagsága az alakuló ülésen kijelentette: „A magyarországi ruthén nép ragaszkodik ősi hazájához és annak területi integritásához, egyúttal tiltakozik minden olyan törekvés ellen, mely a magyarországi ruthéneket az ősi magyar hazától elszakítani kívánja, vagy amely a haza állami egységét veszélyezteti.”¹¹ A tanács tagságának túlnyomó többsége görög katolikus pap volt. Ami érthető, hisz jelentős részben ők alkották a ruszinok vékony értelmiségi rétegét. Nem véletlen, hogy tanács a püspökség régi kívánságát is megfogalmazta, az autonóm görög katolikus rutén egyház felállítását.¹²

A görög katolikus egyház nemzetiségi vidékeken kifejtett tevékenységére a népköztársaság kormánya számított, ez irányú törekvéseiket támogatta. Persián Ádám, a katolikus papság ügyeivel foglalkozó kormánybiztos, 1918. november 28-ra többek között a munkácsi egyházmegye három kanonkját – köztük Volosin Ágostont is – megbeszélésre invitálta, ahol a nemzetiségi területeken tanúsított helytállásuk fejében jelentős illetménynövekedést ígért.¹³ Mindazonáltal ismeretes, hogy a néptanács tagjai között voltak olyanok, akik a ruszinság számára más utat is el tudtak volna képzelni. Volosin Ágoston emlékirataiból tudjuk, hogy a néptanács létrejöttének kezdetétől a Magyarország kötelékében maradásra csak az egyik, és nem az egyetlen lehetőségként tekintett. 1918 szeptemberében Avgusztin Stefánt az ungvári szeminárium oktatóját Bécsbe küldte, hogy ott a nyugatukrán parlamenterek-

¹⁰ KTÁL, Fond 1134., Op. 1., Od.zb. 1.

¹¹ KTÁL Fond 1134., Op. 1., Od. zb. 1.

¹² KTÁL Fond 1134., Op. 1., Od. zb. 1.

¹³ Tengely Adrienn: *A magyar egyházak a forradalmak korában*. Eger: Líceum Kiadó, 2011. 467.

kel tárgyaljon.¹⁴ Mivel onnan konkrét instrukciókat nem kaptak, így a meglévő lehetőségekkel kívántak élni. Volosin erre a következőképp emlékezett: „mindenesetre biztosítanunk kellett a ruszin nép számára azt, ami az adott körülmények között lehetséges volt.”¹⁵ A néptanács által megfogalmazott ruszin kérések viszont részben találkoztak a magyar kormány szándékaival.

Keleti-Svájc

November közepére Jászi Oszkár, a nemzetiségek önrendelkezésének előkészítéséért felelős tárca nélküli miniszter már kész koncepciókkal kereste meg a román és a szlovák felet. Mint ismert, mind az aradi tárgyalások, mind a szlovákok képviselőivel folytatott budapesti tárgyalások kudarcba fulladtak magyar szempontból. A „leggyengébb félnek” titulált ruszinokkal való megegyezés tűnt tehát a legkézenfekvőbbnek.

Jászi 1918 előtti írásaiban viszonylag keveset foglalkozott a ruszinokkal, az Osztrák–Magyar Monarchiában élő nemzetiségeknek azok érdekérvényesítő képességével arányosan szentelt figyelmet. Az viszont kivehető munkásságából, hogy miként tekintett „a szegény atyafiakra”,¹⁶ miben látta problémáik okait, s azok megoldási lehetőségeit. Jászi a ruszinokat „jelentéktelen, történelem nélküli népecskének” nevezte – egyébként az írekkal együtt említvén ekként őket.¹⁷ A Magyarország kötelékében élő ruténeket nem különítette el a Kárpátok keleti oldalán élő ruténektől. Lényegesebb különbséget csupán a politikai mozgalmuk fejlettségében látott. *A Habsburg Monarchia felbomlása* című könyvében erről így írt: „A magyarországi rutének irredenta mozgalma még naivabb és érzelmesebb volt [mint a galíciai rutén mozgalom], a társadalmi és kulturális háttér pedig még sötétebb mint Ausztriában.”¹⁸ Jászi leírta egy fontos megfigyelését a dualizmus utolsó éveiben, melynek valóság tartalmát az 1918 és 1919 fordulóján

¹⁴ Волошин А. І.: *Вибрані твори*. (Упорядкування, вступна стаття та примітки О. В. Мишанича.) Ужгород: ВАТ Видавництво Закарпаття, 2002; Штефан А.: *За правду і волю. Спомини і децю з історії Карпатської України*. Торонто, 1973.

¹⁵ Волошин: *Вибрані твори*, 2002, i. m.

¹⁶ Krúdy Gyula a *Havasi kürt. Ruszka Krajna kistűkre* című könyvében nevezte a ruszinokat gazdag rokonok szegény atyafiának. Krúdy Gyula: *Havasi Kürt*. Miskolc: Felsőmagyarországi Kiadó, 2001. 7.

¹⁷ Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Budapest, 1912. 158.

¹⁸ Jászi Oszkár: *A Habsburg-Monarchia felbomlása*. Budapest: Gondolat, 1982. 491.

a ruszin lakosság körében végzett tájékozódás során a népköztársaság Országos Propaganda Bizottságának munkatársai is megerősítettek. Nevezetesen azt, hogy a ruszinok, és vélhetően a nemzetiségi lakosság többségének problémája nem önmagával a magyar fennhatóság magyar voltával, vagy a magyar politikai nemzet koncepciójával volt, hanem azokkal a mindennapokban tapasztalható visszásságokkal, visszaélésekkel, melyek a közigazgatás alsóbb szintjein működő hivatalnokok részéről érték őket, és az egyházi szervezet egyes papjaihoz voltak köthetők.¹⁹ Konkrétan a ruszinokat sújtó problémákat röviden összegezte: „Az írástudatlanság, a lassú éhhalál, a nagybirtok és a feudális adminisztráció nyomása, a kegyetlen uzsora, a görögkatolikus egyház szövetsége a korrump megyei hatalmasságokkal [...]”²⁰ Ezeknek a „sebeknek” a kezeletlenül hagyásának tudta be a skizmatikus mozgalom megjelenésének lehetőségét is. Meglátása szerint a pánszláv propaganda, az ortodox görögkeleti vallás köntösében, valamiféle társadalmi narkózis szerepét töltötte be. „Ennek a nyomorult népnek tulajdonképpen fogalma sem volt a pánszláv propaganda politikai indítékairól, ehelyett lelkesen fogadta magába Oroszország hagyományos vallását, mely felkeltette vallásos fantáziáját” – írta Jászi a skizmáról.²¹ A ortodox áttérésekre adott magyar választ és az abban résztvevők tevékenységét úgy jellemezte, mint amelyek „a magyar állameszmének bizonyos kínzókamrás mellékízt kölcsönöznek”²²

A ruszinokat sújtó nehézségek megoldására azonban Jászi nem javasolt egyedi receptet. Azt ugyan leszögezte, hogy a Monarchia nemzetének problémáira eltérő megoldási módozatokat kell keresni annak függvényében, hogy van-e az adott nemzetiségnek gazdasági erővel bíró, érdekérvényesítésre képes elitje, vagy pedig, ahogyan ő fogalmazott, „csekély osztálydifferenciával” bírnak.²³ Mindazonáltal minden probléma megoldásának lényegét két fontos feltétel biztosításában látta: „Az egyik: jó iskola, jó közigazgatás, jó bíraskodás a nép nyelvén. A másik: minden nemzetiség ama jogának elismerése, hogy nyelvét, kultúráját szabadon fejlesztheti ki.”²⁴ Északkelet-Magyarország ruszin

¹⁹ Jászi: *A nemzeti államok kialakulása*, 1912, i. m., 499.

²⁰ Jászi: *A Habsburg-Monarchia felbomlása*, 1982, i. m. 491.

²¹ Uo. 491–492.

²² Jászi Oszkár: A nemzetiségi kérdés újabb fejleményei. In *Jászi Oszkár publicisztikája*. (Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Litván György – Varga F. János.) Magvető Könyvkiadó, 1982. 195.

²³ Jászi: *A nemzeti államok kialakulása*, 1912, i. m., 497.

²⁴ Uo.

lakosságának esetében pedig különösen fontos szerepet tulajdonított, és elsődlegesnek tartotta a műveltség fejlesztését.

A tárca nélküli miniszternek 1918 őszén nem álltak rendelkezésére ideális körülmények a korábban megfogalmazott elképzeléseinek megvalósításához. Jászi tevékenységének legnagyobb krónikása, Litván György úgy jellemezte Károlyi Mihály és minisztereinek működését, miszerint abból a felvetésből indultak ki, hogy minél gyorsabban és minél messzebb halad előre az ország a demokratikus átalakulás útján, annál nagyobb bizalmat ébreszt maga iránt, és annál jobb bánásmódra számíthat a győzteseknél.²⁵ A nemzetiségi önrendelkezések ügyének előmozdítására tett kísérleteket is ennek a gondolatiságnak az összefüggésében érthetjük meg a legjobban. Mindemellett azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a körülmények finoman szólva sem kedveztek a Károlyi-kormány ilyesfajta elképzeléseinek. Azt, hogy az antant nem volt fogadókész a népköztársaság kísérletére, jól jellemzi Stephen Pichon francia külügyminiszter Károlyi-kormányval szemben tanúsított ellenszenvé, melynek nagyköveteivel való levelezésében is hangot adott. Meggyőződése volt, hogy a népköztársaság kormányának ultraliberalizmusával csupán leplezni kívánják a nemzetiségek elnyomásának szándékát.²⁶ Gyurgyák János azt is megjegyzi, hogy Jásziék nem ismerték eléggé az ország tragikus helyzetét és elmaradottságának valódi okait, így a föderalizálás terve nem csak a nagyhatalmak fogadókésztség szempontjából volt kudarcra ítélve.²⁷

1918. november 12-én éjjel az Aradra érkező Jászi a Román Nemzeti Tanáccsal való tárgyalások kezdetén rögvest konkretizálta, hogy „a kormány álláspontja röviden az, hogy feltétlenül érvényesíteni kell a wilsoni elveket”.²⁸ A szlovákoknak és a ruszinoknak sem ígért kevesebbet. Az 1918 őszére elkészült Keleti-Svájc kantonterv szerint Ma-

²⁵ Litván György: Az 1918–1919-es demokrácia két tűz között. In Litván György: *Októberök üzenete*. Budapest: Osiris Kiadó, 1996. 272.

²⁶ Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. A 1918-as összeomlás és forradalom története*. Jaffa Kiadó, 2018. 281; Litván: *Az 1918–1919-es demokrácia*, 1996, i. m., 272.

²⁷ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris, Budapest, 2007. 176. Ezzel kapcsolatban lásd még Jeszenszky Géza: Lehetett volna egy keleti Svájc: Jászi Oszkár Magyarország jövőjéről az I. világháború végén. In Anka László (szerk.): *Natio est semper reformanda: tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2016. 438.

²⁸ Az aradi román tárgyalások. In *Duna-völgyi barátságok és viták. Jászi Oszkár közép-európai dossziéja*. (A kötetet összeállította, a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette: Litván György – Szarka László.) Budapest: Gondolat, 1991. 91.

gyarországon tizennégy kerület közül hét, a pozsonyi, marosvásárhelyi vagy kolozsvári, szegedi, debreceni, budapesti, győri és pécsi kanton lett volna magyar. A másik hétből az északnyugati, északi megyékből, valamint a kassai székhellyel létrehozandó keleti szlovák megyékből álló kerület szlovák, a beregszászi kanton rutén, a dési és dévai kantonok román, a nagyszebeni szász, a temesvári pedig vegyes német–szerb–bunyevác–magyar kanton lett volna.²⁹ Ennek a tervnek azonban 1918 novemberében–decemberében az egyértelmű román visszautasítás, és a problematikus szlovák tárgyalások után egyre kevesebb esély látszott. Erről Jászi 1938-ban korábbi titkárának, Csécsy Imrének írt levelében így emlékezett: „Látva, hogy a szlovákok és a románok már kötve voltak határon túli szerződéseikkel, legalább a leggyengébb félllel akartam megegyezést csinálni, hogy igazoljam a népköztársaság komoly és becsületes szándékát a nemzetiségi önkormányzatot illetőleg. Hogyha majd a békeszerződésre kerül a sor, megmutathassuk az Antantnak, hogy ígéreteinket komolyan vesszük, s a problémát meg tudnánk oldani a régi határok között is.”³⁰ Nehéz megítélni, hogy az utólagos előrelátás következtében-e, de a leírtakhoz a volt miniszter még hozzátette: „Persze azt is tudtam, hogy feldarabolásunk már akkor el volt határozva.”³¹ Ily módon egyértelmű, a ruszin önrendelkezésnek inkább külpolitikai dimenzióban szántak valódi jelentőséget, mintsem a maga gyakorlati valójában. Jászi által még 1918 előtt a ruszin „sebekre” kínált, talán hosszú távon is hatásos „gyógymódjaival” való kísérletezésre nem nyílt lehetőség, a kormány külpolitikai elképzelései gyors cselekvést kívántak.

²⁹ Szarka László: A helvét modell alternatívája és kudarca 1918 őszén. Adatok, szempontok a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájának történetéhez. *Kisebbségkutatás*, (17) 2008, 2. sz.

³⁰ Idézi Fedinec Csilla: Kárpátalja a revíziós időszak magyar politikai retorikájában. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna. Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014. 336. Lásd továbbá: *Jászi Oszkár válogatott levelei*. (Összeállította: Litván György – Varga F. János.) Budapest: Magvető, 1991.

³¹ Uo.

Autonómia vagy gyámság?

Jászi Oszkár ruszinokkal való megállapodásában jelentős szerepe volt a Magyarországi Rutén Néptanácsnak, mely megalakulását követően rögvest felvette a kapcsolatot a kormánnyal. Jásziék kihasználva a fogadókészséget, az ungvári tanáccsal november közepén folytatott tárgyalások során elismerték a ruszinok önrendelkezési jogát, ezen túl ígéretet tettek arra, hogy Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék élére ruszin származású főispánokat neveznek ki. A kormánybiztos-főispánok kinevezése meg is történt 1918 novemberében-decemberében. Az persze kérdéses, hogy ők mennyire voltak elkötelezettek a ruszin önrendelkezés ügye mellett. Bereg megye élére Kutkafalvy Miklós került, egy zempléni származású ügyvéd. Amikor Bereg vármegye egyik lapjának újságírói a helyi magyar közösség Ruszka Krajna létrejötté fölötti aggodalmait kapcsán kérdezték a kormánybiztos-főispánt, ő a következőt nyilatkozta: „Legyen mindenki – úgymond – meggyőződve arról, hogy van ő legalább is annyira ősmagyar mint bárki, aki ebben kételkedik.” A ruszinok nyelvi jogait szabályozó esetleges rendeletről pedig úgy vélekedett, hogy az „nem hogy visszacsinálja a magyarosítást, de majd serkenti is azt”.³²

Országos szinten Jászi Oszkár igyekezett olyan ruszin származású személyeket megnyerni az önrendelkezés ügyének, akik Magyarország iránti elkötelezettségében nem kételkedtek. Ezek elsősorban azok a ruszin értelmiségiek lettek, akik országos szinten is ismertek voltak, és sikeres pályát futottak be. Jászi a ruszinkérdés rendezése érdekében 1918. december 1-jén kormánybiztosság létrehozását eszközölte ki Szabó Oreszt vezetésével, melynek feladata „a magyarországi rutén nemzet önrendelkezési joga gyakorlásának előkészítése” volt. Fennhatósága kiterjedt Máramaros, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Sáros, Abaúj-Torna vármegyékre.³³

A kormánybiztosság létrehozásának ötletét még november 19-én vetette fel Jászi egy minisztertanácsi ülésen, a hivatal élére pedig már akkor Szabót javasolta a kormány többi tagjával egyetértésben, illetve bejelentette, hogy minisztériumába referensül meghívta Sztripszky Hiadort, aki a későbbiekben az ungvári ruszin tanács kívánságára a

³² *Bereg*, 1918. december 15.

³³ Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* (Nostra tempora 7.) Galánta–Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2002. 47–48.

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba tevékenykedett osztálytanácsosként.³⁴ Bonkáló Sándor szlavistát tanácsadóként alkalmazta a népkormány. Szabó Oreszt kormánybiztosi tevékenységét Ungváron kezdte meg, mivel Ung megyei kormánybiztosi teendői is oda kötötték. Jászi november végén úgy találta, hogy Szabó ezt a munkáját hatékonyabban tudná Budapest központtal végezni. Figyelemre méltó, hogy azon a minisztertanácson, ahol a kérdés napirendre került, a tárca nélküli miniszter fontosnak tartotta megjegyezni, „a rutén akciót nagyban hátráltatja az ottani görögkatolikus papság”.³⁵ A ruszin kormánybiztosságot a belügyminisztérium hatásköre alá rendelték, és munkájába bevonták Sztripszky Hiadort, valamint Bonkáló Sándort.³⁶ Megemlítené továbbá, hogy a kormányzat nem csupán az újonnan létesült pozíciók betöltésének személyi kérdéseiben vette figyelembe a Rutén Néptanács véleményét, hanem decemberben határoztak arról is, hogy a Budapesti Tudományegyetemen Rutén Nyelv és Irodalom tanszéket létesítenek Bonkáló Sándor vezetésével.³⁷

Szabó Oreszt, Sztripszky Hiador és Bonkáló Sándor kinevezése is arra utalt, hogy a ruszin ügyet a lehető legrövidebb úton sikerre akarták vinni. Egyrészt a kormányzati munkába való bevonásukat az ungvári tanács üdvözölte, másrészt olyan személyekről volt szó, akik a ruszin lakosságot sajátos viszonyaikkal együtt tudományos alapossággal ismerték. Mindhárman elkötelezettek voltak a ruszinok magyar fennhatósága alatt tartása mellett. Megjegyzendő, hogy mindannyian sikeres életutat futottak be magyar közegben, feltételezhető, hogy bíztak abban, hogy évekkel ezelőtt a ruszinok műveltségi és gazdasági felemelésére vonatkozóan megfogalmazott elképzeléseiket a gyakorlatban is kivitelezhetik az új kormány égisze alatt.

Sztripszky Hiador, akit tudományos közvélemény bibliográfusként, néprajztudósként és irodalomtörténészként tart számon elsősorban, de nyelvészeti és szépirodalmi munkássága is jelentős, a Magyar Néprajzi Múzeumban betöltött állását hagyta el, hogy a Károlyi-kormány ruszin ügyek terén kifejtett tevékenységében részt vehessen.³⁸ Szabó Oreszt kövesligeti születésű jogász a Bereg megyei főispáni titkári poszttól a belügyminisztériumi miniszteri titkári beosztásig jutott el. A közigaz-

³⁴ MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1918. november 19.

³⁵ MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1918. november 23.

³⁶ MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1918. november 23.

³⁷ MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1918. december 6.

³⁸ Udvari István: Adalékok Sztripszky Hiador pályakezdéséhez. In *Szabolcs-szattár-beregi Levéltári Évkönyv*, 15. 2001. 303.

gatásban betöltött szerepe mellett a Nemzetiségi Ismertető Könyvtár című könyvsorozat szerkesztője volt, amely sorozat első kötete épp az általa írt *A magyar oroszokról (Ruthének)*³⁹ című munka. Bár Bonkáló Sándor a közvetlen kormányzati munkában nem vett részt, a rahói születésű görög katolikus teológusból szlavistává avanzsáló tudós ruszinokkal kapcsolatos szakértelmének vélhetően hasznát vette a kormány.⁴⁰ A Károlyi-kormány által, a ruszin önrendelkezés ügyében „hadra fogott” tudós ruszin férfiak sorából néhányan talán hiányolhatják a ruszinok történelmének nagy ismerőjét, a ladoméri születésű Hodinka Antalt. Azonban ő akkoriban Szekfű Gyulával egyetemben épp azon dolgozott, hogy a közös külügyi iratanyagot szétválasszák a bécsi levéltárban.⁴¹

Jászi a ruszinokkal való megegyezést nem csak az ungvári ruszin tanáccsal való megállapodásra kívánta alapozni. Ennek szellemében került sor Stefán Ágoston rahói ügyvéd elnökletével 1918. december 10-én egy gyűlésre. A fővárosba érkező ruszin küldöttségben, melyet a kínzó szénhiány ellenére különvonat szállított a fővárosba, valamenyny északkelet-magyarországi ruszin politikai erő képviseltette magát. A tanácskozáson világosan megnyilvánultak a különböző politikai szándékok. Az ukrán orientáció jelentősebb képviselői, mint Mihajlo Brascsajko huszti ügyvéd, vagy Sztepan Klocsurak, a Kőrösmezői Nemzeti Tanács vezetője, meglehetősen szkeptikusan fogadták a magyar ajánlatot, nyilvánvaló volt az ukrán ügy melletti elkötelezettségük.⁴² Klocsurak visszaemlékezései szerint a vonatút során azt fontolgatták a meghívottak, hogy mi vár majd rájuk Budapesten. „Most a képviselőinket Budapestre hívják, szóltak így néhányan, nemrég viszont testvéreinket akasztották”⁴³ – emlékezett Klocsurak a vonatúton elhangzottakra. A későbbiekben pedig teljesen sikertelennek nevezte a budapesti találkozót.⁴⁴ A tanácskozást követően a Minisztertanács

³⁹ Szabó Oreszt: *A magyar oroszokról (Ruthének)*. Budapest, 1913.

⁴⁰ Bonkáló Ervin: Bonkáló Sándor életrajza. In Bonkáló Sándor: *A rutének*. Második, bővített kiadás. (Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és az utószót írta: Salga Attila.) Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1996. 7–10.

⁴¹ Jászi Oszkár naplója, 1919–1923. (Sajtó alá rendezte: Litván György.) Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 2001. 21.

⁴² Magocsi: *The Shaping of a National Identity*, 1978, i. m., 87.

⁴³ Ключурак, Степан: *До волі*. Нью Йорк: Карпатський союз, 1978. 111.

⁴⁴ Пушкаш, Андрей: *Цивілізація или варварство: Закарпаття (1918–1945 з.з.)*. М.: Європа, 2006. 31. A december 10-i ruszin gyűlés eseményeiről részletesen lásd Seremet Sándor: *A mai Kárpátalja határainak kialakulása az I. világháború után (1918–1922)*. Doktori disszertáció. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2016. <https://>

december 17-én adta meg a felhatalmazást Jászinak a ruszin önrendelkezésről szóló törvény előkészítésére és előterjesztésére.⁴⁵ Az 1918. december 21-én kelt törvény december 25-től, az Országos Törvénytarban való kihirdetésétől lépett életbe.⁴⁶

A tizenkét paragrafusból álló X. számú néptörvény rendelkezett arról, hogy „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzetet saját belügyeinek, igazságszolgáltatásának, közművelődésének, vallása gyakorlatának és nyelve használatának körében mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben teljes önrendelkezési jog illeti meg [...]”.⁴⁷ A törvény az autonóm terület határát nem konkretizálta, csupán olyan mértékben rendelkezett ezzel kapcsolatban, hogy az Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyékre terjed ki, s a végleges határok a békekonzferencia döntéséig nem állapíthatnak meg.⁴⁸ A törvényben röviden írtak a Népköztársasággal való közös ügyekről, valamint az autonóm terület kettős irányításáról, a Ruszka Krajna-i minisztérium és a Munkács központú Ruszka Krajna-i kormányzóság felállításáról.⁴⁹ Megjegyzendő, hogy a néptörvényben már csak zárójelben szerepel a rutén népnév, és innentől kezdve a minisztertanácsi jegyzőkönyvekben is áttértek a ruszin megnevezés használatára.⁵⁰

A néptörvény kiadását, különösen a magyarság részéről, nem fogadta őszinte lelkesedés. Jászi hivatalába özönlettek a tiltakozó és panaszos levelek. Az érintett vármegyék lakossága viszonylag gyorsan kezdett szervezkedésbe a néptörvénnyel szemben. Máramaros vármegyében már 1918. december 28-án összeült az „Ötkoronaváros nemzeti tanácsa”,⁵¹ ahol, az egyik jelenlévő leírása szerint „...a legnagyobb elkeseredés hangján kifejezésre jutott az a szent meggyőződés, hogy Jászi miniszter úrnak semmi joga nem volt ahhoz, hogy az Ötkoronavárost s a bányavárosokat, a magyar nemzet vagyont elkótyavetyélje

btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Seremet_Sandor_Doktori_Ertekezes_Vegleges.pdf (2019-02-15)

⁴⁵ MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1918. december 17.

⁴⁶ Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944*. (Fontes historiae Hungarorum 2.) Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2001. 33–34.

⁴⁷ Fedinec: *Iratok*, 2001, i. m., 33.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Fedinec Csilla: *Gens fidelissima? A ruszin kérdés Trianontól máig*. In Surján László (szerk.): *Együtt az úton: ruszinok és magyarok*. Nyíregyháza: Croatica, 2018. 55.

⁵¹ A magyarság tiltakozása Ruszka-Krajna ellen. *Budapesti Hírlap*, 8. szám, 1919. január 9., 5.

s míg egy magyar lesz a világon, ez ellen legnagyobb fölháborodással tiltakozni fog”.⁵² A máramarosszigeti tanácskozáson egy memorandumot is elfogadtak, melyben kérték, hogy továbbra is működjön a vármegyében magyar közigazgatás, vagy Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros magyarlakta részeiből hozzanak létre egy új közigazgatási egységet. 1919. január 6-án Ugocsa vármegyében álltak elő hasonló kéréssel, melyben magyar közigazgatási egység megalkotását sürgették.⁵³ Az egyik Bereg megyei lapban Kis térképrajzolók című cikk reagált a néptörvényre, úgy, hogy új vármegyét vizionált elég szarkasztikus módon: „Bereg máramarossziget! Ez legyen a kisdéd neve. A földek szőlők, városkák a magyaroké lesznek. Rutén testvérek, nektek adunk erdőt, mezőt, hegyet és ligetet. Mire nektek eszetekbe jut elszakadni tőlünk, kész lesz a megye.”⁵⁴

Kaas Albert báró volt Bereg vármegyei főjegyző, 1919. január 3-án a *Budapesti Hírlap*ban közölt cikkében elhamarkodottnak nevezte a ruszin autonómia megadását. A ruszin lakosságot sem gazdasági ereje, sem műveltségi viszonyai tekintetében nem találta késznek arra, hogy az autonóm irányítást működtetni tudja, majd: „Nem elnyomás, de gondoskodó gyámkodás alól a földszabadított kiskorú fejletlen gyermek az élet küzdelmeibe kiszakíttatik; önereje elégtelen, tapasztalata nincs, táplálékot adó hegyvidéke zord, eltartani nem tudja [...]. A magyarországi rutén népnek nemzeti létre életereje nincsen, ábrándozó vagy túlzó vezetői válságba viszik, a mint olyan felfokozott törekvésekbe lovalják bele, mely aspirációk a népben még mint velleitások sincsenek meg”⁵⁵ – írta Kaas. Ugyanitt a szerző leírta a Munkácsi Egyházmegye vezetésével folytatott tárgyalásai során szerzett tapasztalatait, melyek szerint a ruszinok nagyobb önállóságot kaptak a néptörvényben, mint azt kérték. Ezt azzal magyarázta, hogy Jászi Oszkár elsősorban a külpolitikai relációkban gondolkodott, és nem számolt, az autonóm terület működtetésének közigazgatási nehézségeivel.⁵⁶

Az autonómiával kapcsolatos kétségeinek adott hangot Mokcsay Zoltán volt huszti főszolgabíró is 1919 elején. Véleménye szerint a ruszinok problémáinak megoldására nem az autonómia volt a legcélravezetőbb mód. A görög katolikus egyháznak fizetett párbér állam általi

⁵² Uo.

⁵³ A magyarság – Ruszka-Krajna ellen. *Budapesti Hírlap*, 13. szám, 1919. január 13., 5.

⁵⁴ *Új Bereg* (Politikai napilap) 1918. december 13., 2.

⁵⁵ Kaas Albert: A rutén kérdés. *Budapesti Hírlap*, 3. szám, 1919. január 3., 2.

⁵⁶ Uo.

megváltása, a skizmatikus mozgalom kiszorítása egy „görög keleti magyar egyház” létrehozása, valamint a ruszinok számára kedvező földbirtok-politikai intézkedések meghozatala elengedhetetlen az északkelet-magyarországi területek megmentése céljából.⁵⁷ A tiltakozásokat a korabeli sajtó úgy interpretálta, hogy a „négy vármegye magyarságra remeg attól a gondolattól, hogy szintiszta vagy nagy többségben magyar területek is a ruszin impérium alá juthatnak”.⁵⁸ Az ellenséges közhangulat terjedésének mérséklését célozta volna Krúdy Gyula *Havasai küirt* című könyvének elkészítése is, melyet vélhetően Sztripszky Hiador felkérése írt,⁵⁹ azonban megjelentetni már csak a Tanácsköztársaság idején sikerült.

A ruszin autonómia a gyakorlatban

Míg 1918 decemberében Budapesten Jászi Oszkár a X. néptörvény kiadásával sikerre vitte a ruszinokkal való megegyezést, addig a ruszinlakta hegyvidéken uralkodó kaotikus állapotok olyan mértéket öltöttek, melyek közepette kétségesnek látszott a néptörvényben meghatározott mérvű közigazgatási átalakítás végrehajtásának sikere. 1918 őszén, akárcsak az ország egyéb területein, úgy a Verhovinán is felbomlóban volt a magyar közigazgatás. Csak Bereg vármegyében huszonnégy jegyzőt zavartak el a frontról visszatért katonák.⁶⁰ 1918 folyamán a spanyolnátha szedte áldozatait, 1919 elejére pedig a tífusszal is meg kellett küzdenie a hegyvidék lakosainak. Az élelmezési gondok, a közigazgatás nehézkes működése különösen áldatlan állapotokat eredményezett. Több településről is jeleztek önkényes földfoglalásokat,⁶¹ Ökörmezőn és környékén pedig a rendszeressé váló rablások, útonál-

⁵⁷ Mokcsay Zoltán: A rutén nép megmenthető a magyar állam számára. *Budapesti Hírlap*, 41. szám, 1919. február 16., 8.

⁵⁸ Az északkeleti magyarság veszedelme Ruszka-Krajna határai miatt. *Budapesti Hírlap*, 43. szám, 1919. február 19., 4.

⁵⁹ Udvari István: Adalékok Sztripszky Hiador pályakezdéséhez. In *Szabolcs-szalmár-beregi Levéltári Évkönyv*, 15. 2001. 303.

⁶⁰ Kozma György: *Egy vármegye harca és haldoklása*. Szentes: Szentesi Napló ny., 1938. 111.

⁶¹ Szakál Imre: „Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bércsei között”. *Iratok Ruszka Krajna történetéhez (1918–1919)*. Beregszász–Ungvár: RIK–U Kft. 2018. 41.

lók, és a már-már mindennapos, Galíciába irányuló gabonacsempészet jelentett súlyos gondokat.⁶²

Az autonómia ilyen körülmények közötti gyakorlati megvalósításának terhe a Munkács központú kormányzóság élére kinevezett Stefán Ágoston vállát nyomta. Az első világháborúból Katonai Érdemrenddel hazatért görög katolikus rahói ügyvéd már 1918 őszén az elsők között volt, aki igyekezett a magyar ügy számára kedvezően befolyásolni a ruszin lakosság hangulatát. Függetlenségpártiként vélhetően pártkapcsolatai révén is ismert volt Károlyiék számára. 1907-től *Tiszavölgy* címen egy lapot adott ki Rahón, melyben gyakorta írt a ruszinok jövőjével kapcsolatos elképzeléseiről. Ezek szerint a ruszinok teljes asszimilációjának, ahogyan ő fogalmazott, „elmagyarosításának” híve volt, s meglátása szerint a hegyvidék lakóinak minden bújára-bajára az lenne a megoldás, ha a következő generációk már mind magyarul beszélnének.⁶³ Az a tény, hogy 1918 decemberétől elvállalta Ruszka Krajna kormányzói pozícióját, érdekesnek tűnik 1918. januári *Népek önrendelkezési joga* című publikációjának ismeretében, amelyben így írt: „Az önkormányzat ideája csak a nemzetiségi agitátorok koponyájában van meg, mert mindegyik azt hiszi, hogy a főkormányzói állást egyenesen neki kreálták [...] ha valaki saját fájának önzetlen vezetője, akkor megállapíthatja, hogy a népnek kulturális és anyagi jólét kell – és ez nálunk egyformán kell úgy a magyarnak mint más ajkúnak. Erre vágnak tehát nemzetiségeink és nem az önkormányzatra.”⁶⁴ Megbízásának lényege az lett volna, hogy Szabó Oreszttel, a Ruszka Krajna-i minisztérium vezetőjével együttműködve létrehozza Ruszka Krajna autonóm közigazgatását.

Stefán Ágoston nagy vehemenciával vetette magát a szervezési feladatokba. Az újdonsült kormányzói programját egy 1919. január elején kiadott kiáltványban fogalmazta meg. A kiáltvány szövege – mint Stefán publikációi általában – érzelmileg túlfűtött volt, és legalább annyira helyezte saját személyét a középpontba, mint az autonóm terület problémáit. A legsürgősebben megoldandó feladatnak az analfabetizmus felszámolását és a szegénység megszüntetését tekintette. Ezeknek a meglehetősen hosszú távú terveket feltételező célkitűzéseknek az eléréséhez az elsődleges feladatnak Stefán az általános és titkos

⁶² KTÁL, Fond 59., Op. 1., Od. zb. 54.

⁶³ Stefán Ágoston: Útmutató a ruthén kérdés megoldásához. *Tiszavölgy*, 1914. január 4.

⁶⁴ Stefán Ágoston: Népek önrendelkezési joga. *Tiszavölgy*, 1918. január 16.

választást biztosító törvény megalkotását tartotta. Véleménye szerint először létre kellett jöjjön az az irányító testület, mely a néptörvény értelmében a ruszin nemzetgyűlés, ami megalkotja majd az autonóm terület működésének jogszabályi környezetét. Mindaddig, Stefán úgy vélte: „A Ruszka Krajna alkotását kimondó törvény csak útmutató és csak holt betű.”⁶⁵ A kiáltványt mindazonáltal derűlátó szavakkal zárta: „Atyai szeretettel, alkotási vággyal, és a boldog jövő iránti rendületlen hittel állok munkába. Fel a fő testvéreim! Mienk a szebb és boldogabb jövő!”⁶⁶ A valóság azonban nem igazolta a bizakodó hangvételt.

A kormányzóságnak 1919. január–március közötti tevékenységét inkább a történelem sodrásához való kényszerű alkalmazkodás jellemezte, mintsem a nyugodt építkezés. A kormányzónak már azzal is komoly problémái akadtak, hogy létrehozza az autonóm terület közigazgatási fennhatóságát. Ebben a tekintetben az egyik legjelentősebb nehézséget az okozta, hogy nem voltak konkretizálva Ruszka Krajna határai. A vármegyei közigazgatás képviselői a helyükön maradtak, az 1918 őszén Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros vármegye élére kinevezett kormánybiztos-főispánok továbbra is a saját kompetenciájuknak tekintették a vármegyéik irányítását, a kormányzó pedig az együttműködésüket kérte az autonóm terület kiépítésében. Bár Stefán 1919. januári levelezéséből az látszik, hogy a vármegyék vezetői biztosították a munkácsi kormányzóságot támogatásukról, azonban ezt a kormányzóval ellentétben nem úgy képzelték, el, hogy alárendelik magukat Stefánnak. Ebből aztán több kompetenciavita is kialakult. Különösen Kutkafalvy Miklóssal volt jelentősebb nézeteltérése Stefánnak a földreform elindításával kapcsolatban.⁶⁷ Bár Ruszka Krajna leendő területéről Stefánék tervezettel álltak elő január közepére, azonban a kívánt területen szuverenitást létrehozni nem sikerült, és ennek főként katonapolitikai okai voltak.

A Magyar Királyság kötelékében élő ruszinok között az első világháború végén felerősödött az ukrán orientáció is. Ennek kétségtelenül lendületet adott az a tény, hogy a Kárpátoktól keletre Galíciában, illetve a Dnyeper mentén is ukrán államalkotó törekvések bontakoztak ki. Az 1918. november 6-án Lembergben az Ukrán Nemzeti Tanács kikiáltotta a Nyugatukrán Népköztársaság létrejöttét, amely már megalakulásától igényt formált a Kárpátoktól délre elterülő ruszin vár-

⁶⁵ KTÁL, Fond 59., Op. 1. Od. zb. 3.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Szakál: „*Rend, fegyelem, összetartás*”, 2018, i. m., 193–195

megyékre.⁶⁸ Különösképp a galíciai ukrán politikai szervezetekkel való együttműködés eredménye volt az, hogy 1919. január 8-án az ún. Hucul Néptanács Kőrösmezőn kikiáltotta a Hucul Népköztársaságot, mely eseményt egy Galíciából támogatott fegyveres felkelés is kísért. Mind a 42 tagot számláló Kőrösmezői Néptanácsot, mind a rövidke életű népköztársaságot Sztepan Klocsurak vezette.⁶⁹ A kőrösmezői mozi egyik termében megszerveződő tanács 1918. november 8-ára hívta össze a környék lakosságát, akik előtt megfogalmazott nyilatkozatban a létrejövő Ukrajnához való csatlakozást mondták ki. Ugyanabban a nyilatkozatban a magyar hatalom számlájára rótták fel a háború következtében elszenvedett súlyos veszteségeket, illetve az akkori és korábbi magyar kormányzatokat is azzal a váddal illették, hogy a „ruszin-ukrán” kultúra gyakorlásának és fejlesztésének lehetőségétől megfosztották őket.⁷⁰

A csatlakozási szándékukat 1919. január 2-án a Nyugatukrán Népköztársaság Nemzeti Tanácsának sztanyiszlavi ülésén be is jelentették a Klocsurak vezette küldöttek. A csatlakozás gyakorlati megvalósítása céljából az ortodox karácsony idején, január 7–8-án felkelést szervezett a Hucul Néptanács a Kőrösmezőn állomásozó magyar helyőrség ellen.⁷¹ A felkelés egészen sajátos körülmények között zajlott le. Január 6-án este, az ortodox szenteste alkalmából szokás szerint kántálni indultak a kőrösmezői férfiak, az örömhírt vivőkhöz házról házra egyre többen csatlakoztak, akik fegyvereiket sem felejtették otthon. A tradíció leple alatt összeálló fegyveres csapat a következő napokban fennhatósága alá vonta a települést. A kőrösmezői „kántálás” eredményeként kikiáltották a Hucul Köztársaságot, melynek területét fegyverrel kiterjesztették Rahó környékére, előrenyomulásukat azonban a román hadsereg megállította.⁷² Az autonóm terület északnyugati részét pedig a csehszlovák csapatok vonták ellenőrzésük alá Ungvár és környéke január 12-én bekövetkezett megszállásával.⁷³ Tomáš Masaryk már új-

⁶⁸ Тимчасовий основний закон про державну самостійність Західно-Української Народної Республіки. In *Західно-Українська Народна Республіка. 1919–1923*. Т. 2. (Керівник роботи і відповідальний редактор: Олександр Карпенко.) Івано-Франківськ: Лілея–НВ, 2001. 5.

⁶⁹ Петрецький, Віктор: *Історичні особливості становлення політичної еліти Закарпаття (перша чверть ХХ століття)*. Ужгород, 2014. 27.

⁷⁰ Клочурак: *До волі*, 1978, i. m., 103–104.

⁷¹ Fedinec: *A kárpátaljai magyarság*, 2002, i. m., 49.

⁷² Uo. 53.

⁷³ Fedinec Csilla: Ungvár és vonzaskörzete betagozódása a csehszlovák államba. *Limes*, 2004, 3. sz. 101–112.

évi beszédében bejelentette, hogy a ruszinok csatlakoznak Csehszlovákiához, a január közepén bekövetkezett megszállás pedig George Clemenceau francia miniszterelnök december 23-i kiűritési parancsa következtében kialakult demarkációs vonalat követte.⁷⁴

Máramarossziget és Ungvár megszállása Ung és Máramaros megyék magyar fennhatóság alatt maradt területein is éreztették negatív hatásukat, hisz ahogyan a Ruszka Krajna-i miniszter Nagy Vince belügyminiszterhez írt levelében fogalmazott: „a közigazgatási hatóságok a vármegyei hatóságokkal alig tudnak érintkezést kapni, úgyhogy az adminisztráció zavartalan menete veszélyeztetve van.”⁷⁵ Mivel a nevezett megyékben a közigazgatási központok kikerültek a kormányzó hatásköréből, így kérte a belügyminisztert, hogy ruházza fel az ungi és máramarosi fennhatósága alatt megmaradt területek kormánybiztosi jogaival.⁷⁶ Érzékletesen jelzi Ruszka Krajna kormányzóságának tehetetlenségét és úgy általában az összeomlás következményeit a következő eset. A kőrösmezői felkelést támogató galíciai csapatok a románokkal szemben elszenvedett vereség után visszavonultak a hágókon túlra, túszként pedig magukkal vitték a kőrösmezői főerdőmérnököt, az egyik segédjegyzőt, a helyi állomásfőnököt és a feleségét, valamint a község római katolikus plébánosát. A kormányzó megkeresésére a túsztok szabadon bocsátása ügyében azt válaszolták, hogy addig nem adják ki őket, amíg a máramarosi harcokban soraikból foglyul ejtett katonákat szabadon nem bocsátják. Csakhogy ezeket a katonákat bár magyar területen, de persze nem a magyar hadsereg fogta el, hanem a román, így Stefánnak az ügyre semmilyen ráhatása nem lehetett. Egyéb lehetősége nem lévén, panaszaival Harrer Ferenc ideiglenes külügyminiszterhez fordult.⁷⁷

Az ukrán irányzat terjedése kapcsán a kormányzósággal szemben a magyar vezetés egyik legfontosabb elvárása a hegyvidéken uralkodó hangulat magyar szempontból kedvező befolyásolása volt. Erre a célra az Országos Propaganda Bizottság 200 000 korona összeget bocsátott a Ruszka Krajna-i minisztérium és a munkácsi kormányzóság rendelkezésére. Ebből az összegből röpívek szétosztását, illetve a lakosság hangulatának befolyásolására propagandistákat kellett finanszírozni. Szabó Orestt a feladattal kapcsolatos elvárásait a következőképp fo-

⁷⁴ Hatos: *Az elátkozott köztársaság*, 2018, i. m., 336.

⁷⁵ KTÁL, Fond 59., Opisz 1., Od. zb. 44.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Szakál: „*Rend, fegyelem, összetartás*”, 2018, i. m., 170–171.

galmazta meg: „kívánatosnak tartom, hogy Kormányzó Úr az igazgatására bízott terület lakosságának hangulatát a törvényhozási úton biztosított autonómia iránt kedvezően befolyásolni igyekezzék, és erre a célra teljesen megbízható egyéneket küldjön ki, akik a lakossággal való közvetlen érintkezés útján a nép kívánságait kipuhathassák és Kormányzó Úr működését az adatok összegyűjtésével megkönnyítik.”⁷⁸ A propagandamunkában részt vevő személyeknek tájékoztatóniuk kellett a panaszokról, sérelmekről, és őrizkedni a felelőtlen ígéretektől. Mindazonáltal fel kellett hívni a lakosság figyelmét, hogy „az együttérzés, összetartás mellett milyen ipari és gazdasági fellendülésnek nyílik tere, hogy a kulturális fejlődés során mi boldog jövőnek nézünk elébe”.⁷⁹ A propagandistáknak szóló direktívákban pedig azt is megfogalmazták, hogy: „Addig pedig, míg mindez megtörténik, a jelszó legyen: Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bércei között.”⁸⁰

A Ruzska Krajna-i kormányzóság fennhatóságának kiépítésében fentebb leírt nehézségek és a közellátásban tapasztalható gondok ismeretében feltételezhető, hogy a propagandamunka nem volt egyértelműen sikeres. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy 1919. január 21-én Huszton a Mihajlo Brajcsajko ügyvéd által vezetett kongresszus kimondta Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes és Abaúj-Torna vármegyék ruszinjainak egyesítését Nagy Ukrajna ruszin-ukrán lakosságával.⁸¹ Az egyesülés deklarálása nem járhatott együtt valós területi egység megteremtésével, hisz az ukrán mozgalom sem a Dnyeper mentén, sem Nyugat-Ukrajnában nem volt képes tartós területi fennhatóságot kialakítani. Előbbi területen a szovjet katonai térnyerés, illetve a kibontakozó polgárháború okozta káosz, utóbbin pedig a lengyel hadsereg térfoglalása tette lehetetlenné ukrán főhatalom felállítását, a mozgalom széles körű társadalmi támogatottságának hiányáról, irányítói között megjelenő feszültségekről mint akadályozó tényezőkről nem is beszélve.⁸² Mindazonáltal a munkácsi kormányzóság tevékenységére nem vetett jó fényt az eset.

⁷⁸ КТÁЛ, Fond 59., Op. 1., Od. zb. 1.

⁷⁹ КТÁЛ, Fond 59., Op. 1., Od. zb. 2.

⁸⁰ Уо.

⁸¹ Болдижар, Михайло: *Закарпаття між світовими війнами. Факти, події, люди, оцінки*. Ужгород, 2011. 13–40.

⁸² Erről részletesebben lásd: Грицак, Ярослав: *Нариси історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст.* Київ: Генеза, 2000.

A huszti gyűlés utáni napokban a kormányzó sietve „ellengyűléseket” szervezett Szolyván, Volócon, Ökörmezőn és Munkácson.⁸³ Stefán igyekezett a sajtó útján is megnyugtatni a kedélyeket, s jelezni a magyar közvélemény számára, hogy a huszti gyűlés csupán egy elszigetelt kör véleményének kifejezése, és szervezkedésének következménye. A skizmatikus mozgalmat, illetve az arra adott magyar választ látta az ukrán propaganda eredményessége mögött, ahogyan fogalmazott: „Az egész huszti akciót a skizmatikusok rendezték, akik el vannak keseredve az üldözések miatt, amelyeket el kellett szenvedniük a régi kormányoktól, amelyek nemcsak vallásuk gyakorlásában akadályozta őket, de szinte gyártották köztük a mártírokat. [...] De meg vagyok győződve, hogy a skizmatikusok [ha] Kínával élnének szomszédságban, ahhoz is szívesen csatlakoznának, csak hogy a skizmaper rendezőitől megszabaduljanak. Nem hiszik, hogy a skizmaper csendőreinek, vizsgálóbírójának nincs utódja a mai Magyarországon.”⁸⁴ Azt bizonyosan túlzásnak tekinthetjük, hogy a huszti gyűlés csak a skizmatikus mozgalom mentén tudott volna híveket szerezni magának, már csak azért is, mert a galíciai nyugatukrán államkísérlet egyik fő előremozdítója a Lemberg központú görög katolikus metropólia volt. Annyiban viszont kétségtelenül igaza lehetett Stefánnak, hogy a magyar közigazgatás különböző szintjein tanúsított türelmetlensége, és bizonyos esetekben konkrét visszaélései a ruszinokkal szemben, jelentősen hatottak az ukrán orientáció megerősödésére.

Bizonyos tekintetben Stefánhoz hasonlóan látta a helyzetet 1918–1919 fordulóján Szarvady Kálmán lapszerkesztő is, aki az Országos Propaganda Bizottság megbízásából hatvankilenc hegyvidéki községben tájékozódott a lakosság hangulatáról, és épp Husztot járva a következő megállapítást tette: „a magyarság részéről évtizedek óta, – de különösen a háború alatt, – annyi vérlázító sérelemben volt részük [értsd: a ruszinoknak], hogy most már helyzetük orvoslását is csak olyan államalakulattól remélik, a melyben anyanyelvük használata, szabad vallásgyakorlatuk kulturális és gazdasági érvényesülésük korlátozhatatlan lesz, a hol a közigazgatási, erdészeti, csendőrségi alkalmazottak brutalitásaival szemben majd az államhatalom nem üres, soha be nem váltott ígéretekkkel védelmezi meg. Ilyennek képzelik el Ukrániát.”⁸⁵ A munkácsi kormányzó Stefán Ágoston, és a huszti nagygyűlés fő

⁸³ Ruzska Krajna kormánybiztosa a huszti gyűlésről. *Szamos*, 1919. január 24.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ KTÁL, Fond 59., Op. 1. Od. zb. 54.

szervezője Mihajlo Brascsajko nem mindig vallottak egymással élesen ellentétes nézeteket. A ruszin hegyvidék történetének kevésbé ismert és aprócska epizódja, hogy Stefán Ágoston 1914 tavaszán Mihajlo Brascsajkoval közösen szervezett tüntetést Rahón, az általa „becstelen tollú elvetemült gazembernek” és „nemtelen zugtörténésznek” nevezett Szekfű Gyula, pontosabban annak nagyhírű könyve, „A száműzött Rákóczi” ellen. Úgy vélték, hogy Szekfű műve sértő a gens fidelissima vezérlő fejedelmére nézve, és hogy helyre tegyék a dolgokat, Stefán magyarul, Brascsajko pedig ruszinul adta elő a Rákóczi-szabadságharc történetét.⁸⁶

A munkácsi kormányzóság számára világos volt, hogy nem elegendő szép ígéretekkel túllicitálni az ukrán propagandát. A kormányzó többször is kérelmezte a Galíciával határos terület határőrcsapatainak megerősítését, azonban kérésére negatív választ kapott a Belügyminisztériumtól, amely nem tudott több embert határőrizeti célokra biztosítani,⁸⁷ ami nem meglepő, hisz ismeretes, hogy a Károlyi- és a Berinkei-kormány hadseregszervezési kísérletei egyaránt kudarcot vallottak.⁸⁸ Nem könnyítette meg a helyzet kezelését az sem, hogy a katonai hatóságok tevékenységüket nem minden esetben egyeztetették a kormányzósággal. Ebben az ügyben a kormányzó Böhm Vilmos hadügyminiszterhez fordult a következőket kérve: „Kérem utasítani a katonai hatóságok által bármely misszióval a Ruszka Krajna kormányzóság területén kiküldendő egyéneket, hogy működésük megkezdése előtt nálam igazoltassák magukat, mert a Kormányzóság tele van katonai igazolvánnyal ellátott egyénnel, kik között igen sok az ukrán agitátor.”⁸⁹ A helyzetet jól jellemzi, hogy 1919 januárjának végén az Ukrán Galíciai Hadsereg egy páncélvonata különösebb ellenállás nélkül egészen az Ung megyei Csapig eljutott, Munkácson még egy ukrán lobogó kitűzésére is volt idejük. Végül Szolyván a helyi főszolgabíró szervezkedésének köszönhetően lefegyverezték őket, és visszavonultak a Kárpátokon túlra.⁹⁰

Az újabb ukrán térfoglalási kísérleteket a csehszlovák hadsereg megjelenése akadályozta meg. Érdekes adalék, hogy Jászi Oszkár még

⁸⁶ *Budapesti Hírlap*, 1914. március 29. és április 1.

⁸⁷ KTÁL, Fond 59., Op. 1. Od. zb. 54.

⁸⁸ Erről részletesebben lásd: *Hatos: Az elátkozott köztársaság*, 2018, i. m., 304–326.

⁸⁹ KTÁL, Fond 59., Op. 1., Od. zb. 9.

⁹⁰ Пагіря, Олександр: *ЗУНР і національно-визвольний рух на Закарпатті у 1918–1919 рр.* <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=859> (2019-02-15)

a december 29-i minisztertanácsi ülésen, amelyen Károlyi Mihály miniszterelnök arról beszélt, hogy „ukrán követ” jelent meg nála, és azt közölte, hogy „biztos tudomása szerint a románok Czernovitznál gyülekeznek, hogy elfoglalják az észak-keleti rutén részeket. Megkérdezte, hogy a magyar kormány a románokkal szemben kész-e megvédeni a rutén részeket. Megkérdezte továbbá, milyen szemmel nézné a kormány, ha az ukránok szállnák meg ezeket a részeket, akik megígérik, hogy a végleges rendezést a népszavazástól tennék függővé.” Károlyi későbbre ígerte a választ a követnek, azonban hangsúlyozta, hogy „a magyar kormány minden megszállás ellen egyformán óvást emelne”. Jászi viszont úgy vélekedett, hogy „nem tartaná rossznak, ha a románok helyett az ukránok foglalnák el ezt a vidéket. Ha az északi részek nemcsak csehek és románok, hanem lengyelek és ukránok kezében is lesznek, ez taktikai előny a mi számunkra.”⁹¹ A galíciai Ukrán Nemzeti tanáccsal egyébként már 1918 novemberének közepén tárgyaltak Károlyiék, kereskedelmi megállapodást kötöttek, sőt az ukránok magyar tiszteket is szívesen láttak volna csapataik élén.⁹²

A Ruszka Krajnai minisztériumhoz és a munkácsi kormányzósághoz beérkezett jelentésekből és panaszokból az látszik, hogy az ukrán agitáció elleni fellépés bizonyos esetekben erőszakos volt. Guthy Tódor államtitkár a következőkről tájékoztatta a ruszin kormányzót 1919 februárjában: „A máramaros megyei Huszt községből és annak vidékéről küldöttség jelent meg nálam és azt panaszolta, hogy a határrendőrség a ruszin lakossággal erőszakoskodik, azzal a megokolással, hogy sárga-kék kokárdát hordanak és ukrán érzelmeket tanúsítanak.”⁹³ Hasonló tartalmú levelet intézett Szabó Simon az ungvári tanács elnöke is Stefán Ágostonhoz: „Több oldalról vett értesülés szerint a karhatalom az ukrán hajlamú ruszinok ellen brutális üldözést kezdett, [...] rá kell mutatnunk arra a veszedelemre, amely ezen eljárásból kifolyólag integrális politikáját fenyegeti.”⁹⁴ Stefán helyzete így finoman szólva is nehéz volt. A magyar kormányzat a rend fenntartását, egyáltalán az állam fennhatóságát nem tudta megfelelően elérni, ahol sikerült kar-

⁹¹ Fedinec Csilla: A „leggyengébb fél”. In Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Pécs–Budapest: Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat – Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, 2013. 312.

⁹² Hatos: *Az elátkozott köztársaság*, 2018, i. m., 297.

⁹³ KTÁL, Fond 59. Op. 1. Od. zb. 9.

⁹⁴ KTÁL, Fond 59. Op. 1., Od. zb. 26.

hatalmat biztosítani, ott pedig vagy nem egyeztették azt az autonóm szervekkel, vagy a rendfenntartók viselkedése csak olaj volt a tűzre.

A minisztertanácsokon 1919 első hónapjaiban alig kerültek napirendre Ruzska Krajnával kapcsolatos kérdések. Az 1919. március 8-án tartott minisztertanácson Szabó Orest még mindig azokkal a kérésekkel fordult kormánytársaihoz, amelyekkel januárban és februárban: „a ruszin néptörvény végrehajtásához szükséges intézkedések a legsürgősebben megtéssenek, az autonóm jogterület elhatárolása haladéktalanul keresztülvitessék, és ennek alapján mindazokban a kérdésekben, amelyekre nézve az autonóm szervezetet az önálló rendelkezés joga megilleti, az impérium haladéktalanul rendelkezésére bocsátassék.”⁹⁵ Ezen a minisztertanácsi ülésen – mely egyébként az utolsó volt a népköztársaság ideje alatt, amelyiken felmerült Ruzska Krajna ügye – Szabó elégedetlenségét fejezte ki a propagandatevékenységgel kapcsolatban, úgy vélte, a rendelkezésére álló anyagi eszközök nem elegendők az ukrán és a cseh propaganda hatásának mérséklésére. A Ruzska Krajna-i miniszter felvetette továbbá, hogy a ruszinok kérésére a minisztérium működését áthelyezné Munkácsra, és végül újfent kérte a minisztertanácsot, hogy „a törvény által biztosított autonómia legsürgősebb életbeléptetésében neki segítségére lenni és a szükséges anyagi és erkölcsi támogatásban részesíteni méltóztassék”.⁹⁶ Erre azonban már nem kerülhetett sor.

A népköztársaságot azonban túlélte a ruszin önkormányzat kezdeménye. A Magyar Tanácsköztársaság 1919. március 21-i megalakulásával Ruzska Krajna ügye új kontextusba helyeződött. A ruszin népbiztosi pozíciót Szabó Orest nem vállalta, azt március 24-től Stefán Ágoston töltötte be. A népbiztos Budapest székhellyel kezdte meg működését, Munkácsra a helyi szervek irányításával Kaminszky Józsefet bízta meg, aki 1918 őszén szintén a magyar irányzat mellett foglalt állást. Kaminszky a kezdetektől a munkácsi kormányzóságon dolgozott, posztját a Tanácsköztársaság létrejöttével sem hagyta el, megjegyzendő, hogy a munkácsi hivatalához olyannyira hű volt, hogy ahhoz a csehszlovák térfoglalás után is ragaszkodott, és az első Csehszlovák Köztársaságban létrehozott munkácsi központú Beregi zsupának ő lett az első vezetője.⁹⁷ A megalakuló megyei direktóriumokkal együttműködve Ruzska Krajna irányításának autonóm volta annyiban fejező-

⁹⁵ MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. március 8.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Fedinec: *A kárpátaljai magyarság*, 2002, i. m., 51.

dött ki, hogy igyekeztek visszafogni a Stefánék számára nem kedvező intézkedéseket. Április 9-én létrehozták a ruszin Vörös Gárdát, április 12-én pedig a ruszin Vörös Őrséget.

A ruszinok lakta terület és lojalitásuk főleg katonapolitikai szempontból volt jelentős a Tanácsköztársaság számára. A szovjet Vörös Hadsereg ugyanis 1919 tavaszára megszállta az ukrán területek jelentős részét. A ruszin autonómia ügyét erősen befolyásolta a Forradalmi Kormányzótanács és Stefán Ágoston közötti hullámozó viszony. Bár Stefán elvállalta a népbiztosi pozíciót és a kormányzótanács tagot, vélhetően nem tudott azonosulni a Tanácsköztársaság szellemiségével és intézkedéseinek jelentős részével. Ez magyarázható klerikus családból való származásával, a szocializmussal kapcsolatos ellenérzéseivel a már idézett *Tiszavölgy* című lapjában többször is kinyilvánította. Egyébként a Tanácsköztársaság vezetése is gyanúval tekintett Stefán Ágostonra. Kinevezésekor a *Vörös Újság* még így írt a népbiztosról: „A magyar Forradalmi Kormányzótanácsnak az államhatalom átvételkor az volt tehát a vezető szempontja, hogy a ruszin nép érdekeinek teljes kielégítésével, a népbiztosság vezetése oly ember kezeibe kerüljön, aki nemcsak a nép zömének bizalmát bírja, és a nép nyelvét tisztán beszéli, hanem akinek szociális ismeretei és forradalmi egyénisége biztosíték arra, hogy a ruszin nép proletáruralmának megszilárdulásához szükséges vasakarató intézkedéseket teljes eréllyel fogja keresztülvinni. Ez okoknál fogva bízta meg a ruszin nép ügyeinek vezetésével Stefán Ágoston dr. népbiztost [...]”.⁹⁸ Kun Béla azonban már 1919 áprilisában vizsgálatot kezdeményezett ellene. 1919. április 24-én Neumann József a Szövetségi Központi Intéző Bizottság tagja Stefánról azt jelentette, hogy „[...] a szocializmus, a proletárdiktatúra szellemében dolgozni nem képes”.⁹⁹ Szintén Neumann kifogásolta, hogy Stefán tevékenysége nyomán a Ruszin Népbiztosság „csupa ügyvédek, papokból és más lehetetlen elemekből állnak”.¹⁰⁰ Megvádolták továbbá a népbiztost, hogy ő tevékenyen támogatta az 1919. április 21–23. között Munkácson lezajlott „ellenforradalmi” felkelést.¹⁰¹ Nagy Ernő volt Bereg vármegyei alispánhelyettes visszaemlékezései szerint a ruszin népbiztosnak köszönhetően kerülhette el a halálos ítéletet.

⁹⁸ Proletárönrendelkezés. *Vörös Újság*, 1919. március 28.

⁹⁹ Gergely Ernő: Az ukrán és német kérdés a magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikájában. *Századok*, 1969. 433.

¹⁰⁰ Gergely Ernő: A proletárforradalom és tanács hatalom Kárpátalján és Nyugat-Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny*, 1963. 542.

¹⁰¹ Fedinec: *A kárpátaljai magyarság*, 2002, i. m., 53.

Azonban a tavaszi román és csehszlovák katonai előrenyomulás miatt a Tanácsköztársaság szerveinek tevékenysége megszűnt az országrészben. A Károlyi-palotában berendezkedett Ruszin Népbiztosság még néhány hónapig továbbra is működött. 1919. június 7-én például Stefán Ágoston jótekonysági hangversenyt szervezett a zeneakadémián a ruszin Vörös Gárda megsegítésére, ahol többek között fellépett Hegyi Emánuel zongoraművész és Bajor Gizi színművész.¹⁰²

A Ruzska Krajna felállítását előirányzó néptörvény volt az egyetlen, amit még úgy fogadtak el, hogy Jászi hivatalban volt. Naplója szerint 1918 novembere és decembere rengeteg feszültséget és álmatlan éjszakát jelentett számára. Azt, hogy nem fűzött túlzott reményeket politikájuk sikeréhez, ő maga sem tagadta. A Berinkey-kormányban már nem vállalt miniszteri pozíciót, bár tanácsadói szerepet igen, a ruszin autonómia gyakorlati megvalósításának reménytelennek tűnő munkájában viszont már nem vett részt. 1919 februárjának hideg telén gyakorta gyötörte depresszió, a politikából kiábrándult, naplójában fel is jegyezte: „Valami nagy, mély undor fogott el ezen a nyomorult politikán.”¹⁰³

Amikor május 1-én a kelenföldi vasútállomásról Jászi elindult az emigrációba,¹⁰⁴ Ruzska Krajna területén már a Tanácsköztársaság negyven napig tartó fennhatósága is véget ért, és a ruszin vármegyék román és csehszlovák fennhatóság alatt voltak. A Verhovina elkésértő helyzete az önrendelkezés kiépítésének kísérlete idején csak rosszabb lett. 1918–1919 általános összeomlása miatt pont a mélyszegény hegyvidéket kerülte volna el? 1919 áprilisában az Ung vármegyei direktórium egyik megbízottja a következő állapotban találta a ruszin vármegyéket: „[...] a lakosság teljesen el van zárva a nagyvilágtól, se postája, se távírdája, se telefonja és közlekedési eszköze szintén nincsen s ennek [következménye] az, hogy a nagyvilági eseményről nem tud semmit és ha hallott is valamit azt csak elferdítve és rém-képekben [...]. Élelmiszere szintén nincsen, a nép éhezik [...] semmiféle gyűlésre nem akar jönni és nem akar senkinek hinni.”¹⁰⁵ A népköztársaság kormánya képtelen volt fenntartani a közigazgatás megfelelő működését, egyáltalán az állam szuverenitását az északkeleti vármegyékben, ahogyan ez az egyéb peremterületeken sem sikerült. Ilyen körülmények között az autonómia létrehozásának gyakorlati esélye nem volt.

¹⁰² *Népszava*, 1919. június 8.

¹⁰³ *Jászi Oszkár naplója*, 2001, i. m., 18.

¹⁰⁴ Uo. 31.

¹⁰⁵ KTÁL Fond 59., Op. 1., Od. zb. 20.